

16. Там само. - Арк. 62.
17. Там само. - Арк. 63.
18. Там само. - Арк. 64.
19. Там само. - Арк. 65.
20. Там само. - Арк. 111.
21. Там само. - Арк. 112.
22. Див. 1. - Арк. 138.
23. ДАЧО. - П. - 470, Оп. 9, Спр. 356, Арк. 23 - 25, 368 - 370.
24. ДАЧО. - П. - 470, Оп. 9, Спр. 412.
25. Там само. - Арк. 152.
26. Там само.
27. Там само. - Арк. 160.
28. Там само. - Арк. 43.
29. ДАЧО. - П. - 38, Оп. 9, Спр. 1, Арк. 69.
30. Там само. - Арк. 81, 83.
31. ДАЧО. П. - 38, Оп. 9, Спр. 2, Арк. 246.
32. Там само. - Арк. 247.
33. Там само.
34. ДАЧО. - П. - 470, Оп. 9, Спр. 400, Арк. 91.
35. Там само. - Арк. 93.
36. Там само. - Арк. 95.
37. ДАЧО. - П. - 38, Оп. 9, Спр. 3, Арк. 2.
38. ДАЧО. - П. - 470, Оп. 9, Спр. 429, Арк. 25.

Хіросі Катоока

ДУХОВНИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ

У давнину природа відігравала важливу роль у формуванні духовних традицій людства. Весільний ритуал як одна з найважливіших складових народної традиції досліджувався в Європі у XIX ст.

Е. Б. Тайлор, який вважається першим фольклористом, свою відому працю «Первісна культура» почав словами: «Культура, чи цивілізація в широкому етнографічному значенні складається в цілому зі знань, вірувань, мистецтва, моралі, законів, звичаїв та деяких інших навичок, що надбала людина, як член суспільства». Згодом це стало визначенням терміну «культура» [1].

Згідно з Тайлором, у ході соціального розвитку світу найважливіші уявлення і явища в житті людей поступово втрачають первинне своє відновлення таких забутих явищ культури, як дитячі ігри, приказки, прислів'я, певні обряди, що мали важливе філософське значення на певному етапі розвитку давньої культури [2].

Весілля - це ритуал, що відбувається на межі колишнього і нового життя, на межі світів. Тому воно обставлене різними, часто містичними діями із використанням вогню чи води, як неодмінних супутників людини під час подолання цієї межі.

Так, підійшовши до порога хати нареченого, молода разом із дружкою цілуються через поріг із запаленими свічками [2.5]. При цьому свічки мають об'єднатися у єдиний вогонь. Це символічне об'єднання, оскільки поріг є своєрідним кордоном, на якому неодмінно має бути присутній вогонь, як один із першосимволів межі світів.

Під час українського обряду весілля практикуються звичаї, значення яких пов'язане з відношенням цих звичаїв до стародавнього культу вогню. Так, коли в хаті дівчини заводять мову про одруження, є традиція колупання дівчиною печі. Коли ж дівчина відмовляла жениху, вона виймала з-під печі і давала сватам гарбуза[3]. Благословляючи наречену, батьки стають на лавку, приставлену до печі, яка відіграє роль давнього вогнища[4]. Згадуючи дочку, мати нареченої топить піч[5]. Також існує звичай «смалити молоду». Цей обряд полягає у тому, що за селом палять вогнище з соломи, іноді на цьому вогнищі спалюють солом'яного воза[6].

В Японії під час весілля існувало декілька обрядів, пов'язаних із вогнем. Так, коли

наречена вирушала зі свого дому до будинку нареченого, перед воротами батьківської хати розпалювали вогонь і розбивали її посуд, що символізувало її смерть у батьківській родині і воскресіння у родині нареченого. Можна помітити, що структура японського весілля схожа на обряд похорону. Прийшовши до будинку чоловіка, дівчина повинна була переступити маленьке вогнище на порозі (інколи молоді робили це разом), що можна пояснити подоланням межі символічної смерті і воскресіння, а також мусила пити воду, яку підносили їй батьки нареченого. Увійшовши до будинку, молода вклонялася кухонному вогнищу «камадо» (піч) і тричі обходила навколо вогнища «ірорі» на знак пошани до предків роду нареченого.

Подібно до японського звичаю, в Україні молоду та весь її поїзд переводять або перевозять через вогонь, який розкладають перед ворітьми хати нареченого [7]. Інколи молода разом зі свашкою стають правою ногою на поріг[8], що символізує об'єднання вогнів двох родів.

Часом у дворі молодого стоїть діжка з водою, і молоді мусять тричі обійти навколо неї[9].

Увійшовши до хати майбутнього чоловіка, молода кидає під піч чорну курку, що можна сприймати як жертву хатньому богові (богові вогню). Інколи нареченій дають шматок глини від печі, і вона кидає його під стіл. Ці обряди супроводжуються ритуальним мовчанням [10].

Отже, можна сказати, що як в Японії, так і в Україні під час весільних обрядів вогонь відігравав подвійну роль. З одного боку, він був символом померлих предків, покровителів роду, яких неодмінно слід було вшанувати. З іншого ж боку, вогонь відігравав роль межі світів символічної смерті і воскресіння.

Найважливішим у шлюбному ритуалі було те, що присутні при цьому люди мали визначити наречену і нареченого, як таких, що можуть жити разом. І хоча у шлюбному ритуалі існує безліч відхилень, проте схвалення шлюбу оточуючими було не досить. Необхідне було схвалення бога і предків, що часом суттєво не відрізнялися.

Найкращі друзі молоді чи молодого найчастіше обираються друзками. Цей вибір молоді роблять дуже ретельно, і згодом дружки могли стати хрещеними батьками майбутньої дитини. В Україні їх називають кумами. Зважають на те, що куми жили між собою чесно, як того вимагає церква. Навіть за столом їм заборонено разом сидіти; віддаватися грішній любові, бо це зашкодить дитині, і їм не принесе добра[11].

Під час весілля дружки відіграють дуже важливу роль. Вони допомагають нареченим у проведенні весілля. Образно кажучи, дружки на час весілля майже перетворюються на тіні наречених.

В Японії також були люди, які відігравали роль українських дружок, проте назви подібної не мали. Японський народ називав таких чоловіка і жінку, що супроводжували молодих під час усього весілля, «Мако-, йомамагіракаші» (замість нареченого, нареченої).

На жаль, це слово не використовується в сучасній Японії. У зв'язку з цим про важливість «тіні», що була неодмінною раніше, забуто, і роль молоді людини в культурі Японії значно змінилась. Раніше вони були представниками «молодого класу людей».

В Японії під час заручин молодий приходить до будинку нареченої разом із «Мукомагіракаші», так само, як і під час весілля. «Магіракаші» це завжди одноліток нареченого[12]. В той же час, «Йомамагіракаші» одягала такий самий одяг, що й наречена. Часом роль «магіракаші» нареченої виконували кілька дівчат, вони стояли навколо нареченої, усі однакові із нею, і співали ритуальні пісні[13].

Тут варто згадати давню іранську традицію ходити напередодні весілля у громадську купальню. Тоді наречені супроводжувалися відповідно молодою жінкою «ленгех» (пара, другий) або «енгех» (від тур.: тітка чи кузина) і чоловіком «сакдуш» (праве плече). Окрім очищення тіла, такий обряд є залишками древнього культу. Слід також звернути увагу на те, що супроводжуючих у нареченого може бути кілька, і одного з них називають «шах бала» (високий король), він неодмінно має бути одного віку з нареченим, одного зросту і приблизно одних розмірів з нареченим, одягнений у такий самий одяг, разом із нареченим вони ідуть до молоді[14]. Ці ж молоді люди супроводжують наречених і під час весілля.

Залишки іранської духовної культури і тепер можна помітити на українській землі. Згідно з Геродотом, сліди Скіфської цивілізації збереглися в культурі України до сьогодні. Японія також не обминула впливу індійської та давньоіранської культури.

Можна припустити, що частина весільного ритуалу була принесена до України та Японії з давнього Ірану. Проте подібний ритуал із присутністю молодих дівчини і хлопця, що супроводжували наречених, можна помітити і в Європі. У наш час у Європі та Америці на весіллі відомих людей позаду наречених можна побачити дітей, що є залишком давніх обрядів, пов'язаних із символічним роздвоєнням молодих на час переходу межі світів, так званим *alter ego*.

Спробуємо розглянути детальніше, яке значення має цей ритуал, а зокрема, і весь ритуал весілля. Спираючись на дослідження етнологів, можна сказати, що весілля є обрядом з численними ініціаціями, пов'язаними із подоланням межі цього і того світів, зокрема зі смертю та відродженням.

Таким чином, за структурою весільний обряд надзвичайно схожий на обряд похорону, що можна бачити на прикладі багатьох культур. Весілля - це символічна межа життя і смерті, яка виражалася за допомогою різних спеціальних речей. Зокрема, біля входу в японський будинок по обидва боки від порога вішали зображення двох істот, одна з яких була з відкритим, а інша із закритим ротом. Вони символізують початок і кінець.

У світовій культурі, зокрема в Україні та Японії, поріг символізує вхід до країни предків, до потойбіччя. Так, відомий звичай ховати нехрещених дітей під порогом поширений у багатьох країнах світу. І Україна та Японія не є винятками[15].

Якщо звернути увагу на синтоїські храми Японії, то можна помітити, що біля входу до кожного з них сидять два однакові кам'яні леви, один з відкритим, а інший із закритим ротом. Цей факт є надзвичайно важливим, оскільки синтоїський храм, як і будь-яке інше святилище, є втіленням іншого, неземного світу. І щоб увійти до нього, необхідно подолати межу простору, коли саме і відбувається символічне роздвоєння. Отже, можна сказати, що два однакові леви на межі перед синтоїським храмом означають двох в одному, тобто початок і кінець, що зовні є однаковими, і різниця між ними помітна лише в такій незвичайній ситуації, під час перебування на межі простору.

Розглядаючи роль у духовній культурі, варто відмітити саме роздвоєння, характерне для ситуації, пов'язаної із певним священнодійством, коли необхідно створити спеціальний, незвичайний простір.

Багато прикладів цього можна бачити у культурі Давнього Сходу, зокрема у звичаї розрізати навпіл тварин під час подібного переходу межі[16].

Геродот відмічає також звичай розрізати навпіл людину, після чого між розрізаними рівними частинами мала пройти армія[17]. Тут варто згадати про те, що коли Авраам укладав угоду з Богом, Бог з'явився до нього між частинами вбитих тварин в образі вогню[18]. Подібний приклад маємо у грецькій міфології, де перед входом до країни померлих зустрічаємося із дво- чи триголовим Цербером.

Отже, місце проходження межі простору базується на думці про смерть і відродження. У цьому контексті, обряди ініціації такі, як весілля чи похорон, означають зміну категорії від старої до нової. Тобто під час обряду переходу обов'язковими були тимчасова смерть і воскресіння.

Таким чином, варто відзначити особливе значення дружок чи «мукомагіракаші» у весільному обряді, оскільки саме вони виступають у ролі другої половинки роздвоєного цілого, тобто другим «я» - *alter ego*.

Ця ідея породила багато різних теорій. Зокрема, уявлення про тіло, дух та душу тощо. Жива людина об'єднує тіло та душу, проте після смерті душа відокремлюється від тіла. Саме тоді і відбувається перехід межі від життя до смерті. Так, у давніх єгиптян було два поняття про душу: душа «ка», що залишається у тілі й після смерті, і душа «ба», яка відлітає у небо птахом[19].

Отже, у весільному обряді дружки є душею «ба», яка тимчасово відлітає під час символічної смерті наречених перед відродженням.

Джерела та література:

1. Tylor E.V. Primitive culture, Vol. I. N.Y., 1889 (reprinted in 1977, N.Y.), p.1.
2. Там само, p. 110-111.
- 2.5. Х.Вовк, Студії української етнографії та антропології. - К., 1995. - С. 203.
3. М. Сумцов, Символика славянских обрядов. - М., 1996. - С. 145.
4. Там само. С. 145; Х. Вовк, Студії української етнографії та антропології. - К., 1995. - С. 252.

5. М. Сумцов. - С. 145.
6. Х. Вовк. - С. 290.
7. Там само. - С. 206.
8. Там само. - С. 203.
9. Там само. - С. 200.
10. Там само. - С. 277.
11. Чубицький П. И., Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Ими. Рус. Георг. Обществомъ. Югозападный отдель. СПб., 1872. I, с. 40; Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини. Зібрав Марко Грушевський. Обробив Др. Зенон Кузеля. Накладом наукового Товариства імені Шевченка. Львів, 1906. - С. 48.
12. Янагіда Кунію. Збірник праць у 36 т. - Токіо, 1969. - Т. 15, С. 440-444
13. Енциклопедія японського фольклору. Ред. К. Янагіда. - Токіо, 1994 (I видання, 1951), с. 604-605.
14. Шюнсукэ Окуніші. Купальня (Хаммам) - межа світів // Фольклорна література і традиції '85. - Токіо, 1986. - С. 198.
15. Див. Н. Clay.Trumbull, The threshold covenant, New York, 1906 (про роль культу порога у світовій культурі).
16. Див. Дж. Дж. Фрезер, Фольклор у старому заповіті. - М., 1986. - С. 174 і д.
17. Геродот, Історія, 7.39-40.
18. Старий Заповіт, Буття, 15.9-17; Єремія, 34.18-19.

Петро Пиріг, Олександр Любич

СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЧЕРНІГІВЩИНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

На початку ХІХ ст. Російська імперія залишалась аграрною державою, яка забезпечувала продовольством свої власні потреби і продавала значну його кількість за кордон. Сільське господарство було головною метою і сенсом життя багатьох підданих імперії. Його розвиток залежав від розмірів і форм землеволодіння, прийомів обробки ґрунтів, стану робочої худоби та засобів виробництва, підбору різних сільськогосподарських культур і, нарешті, від загального економічного і культурного стану країни. Кожний район мав у цьому плані певні особливості, традиції та звички.

Рівнинне розташування Чернігівської губернії давало можливість займатися сільським господарством на всій її території. Землі, придатної до експлуатації, нараховувалося 4 651 882 десятини [1]. Місцевість краю в основному нечорноземна, лише в Козелецькому, Ніжинському, Борзнянському і Конопотському повітах були чорноземи. На землях Чернігівщини сіяли жито, пшеницю, горох, овес, ячмінь, просо, боби, льон, коноплі. У південних повітах збирали гарні врожаї, а в північних - помірні й недостатні. Хліб та інші продукти харчування з губернії не вивозили, а використовували для задоволення власних потреб. Північні повіти закуповували хліб в Орловській та Курській губерніях. Чернігівщина здавна славилася своїми лісами. Як правило, ліс використовували для опалення, в будівельній справі і для спорудження човнів. Найбільше лісів було в Козелецькому, Чернігівському, Сосницькому, Новгород-Сіверському, Глухівському, Мглинському і частково Стародубському повітах. Інші повіти мали недостатню кількість лісу, особливо в південній частині губернії, де розташовувались орні землі та степова зона [2].

Розміщення полів у Чернігівській губернії на початку ХІХ ст. залишалось безладним. Ніхто із власників не мав їх в одному місці, вони були розкидані в різних місцях невеликими смугами. Це стало причиною того, що міністерство внутрішніх справ згідно з циркуляром міністра Віктора Павловича Кочубея (Кочубей Віктор Павлович (1768-1834) - видатний державний діяч; за Олександра I член Негласного комітету, один з ініціаторів реформи державного управління) від 19 вересня 1802 р. приступило до збирання інформації про землеволодіння та землекористування. Дані заходи мали